

پدیدار نگاری لزوم هم آیینی زوجین

فراست محمدی بلبان آباد

دکتری فقه و میانی حقوق اسلامی، دانشکده علوم انسانی و حقوق، آموزشکده فنی و حرفه ای دختران سنندج، کردستان، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰.۰۱.۱۸ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۰.۰۷.۰۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰.۱۱.۲۳

چکیده

لزوم هم آیینی زوجین یکی از شروط انعقاد عقد نکاح در فقه و حقوق اسلامی می باشد و عدم این همسویی عدم انعقاد عقد در ابتدا و انحلال در استمرار نکاح را در پی دارد، تاثیر این مساله در زندگی مشترک را بنابر مبتلا به بودن آن می توان از افراد جامعه نیز جویا شد، پژوهش حاضر مساله محوری لزوم هم آیینی زوجین را با رویکردی کیفی و مبتنی بر راهبرد پدیدارنگاری بر اساس دیدگاه دانشجویان دکتری دانشگاه سیستان و بلوچستان مورد بررسی قرار داد، و مصاحبه بصورت نیمه ساختمند صورت گرفت و دو مفهوم آیین و لزوم هم آیینی زوجین در قالب دو سوال پدیدارنگاری شد، حاصل آنکه مولفه های روش زندگی، قواعدکلی، ابزار پیمودن مسیر، چارچوب در بیان مفهوم دین و آیین، از مشارکت کنندگان احصا شد و لزوم هم آیینی زوجین بدلیل حصول رفاه روانی، آرامش و خوشبختی، استقرار و تحکیم زوجیت و تربیت صحیح فرزندان، بنا بر دیدگاه شرکت کننده ها انتاج گردید.

واژگان کلیدی: هم آیینی، زوجین، پدیدارنگاری، ازدواج، فقه.

Phenomenology of the co-ritual of couples

Abstract

The necessity of cohabitation of couples is one of the conditions for concluding a marriage in Islamic jurisprudence and law, and the lack of this alignment leads to the non-conclusion of the marriage at the beginning and dissolution in the continuation of the marriage. Members of the community were also asked. It emerged in the form of two questions, the result of which were the components of lifestyle, general rules, tools to follow the path, the framework for expressing the concept of religion, and the need for co-rituals for couples to achieve psychological well-being, peace and happiness, establishment and strengthening of marriage. Proper upbringing of children was produced according to the participants.

Keywords: homosexuality, couples, phenomenology, marriage, jurisprudence.

○ مقدمه

همدیگر را فهمیدن و علت رفتارهای همدیگر را درک کردن و به دیگری در سلیقه‌ها و باورها و رفتارهای شخصی اش حق دادن. در زندگی برای رسیدن به تفاهم باید عوامل و شرایطی مهیا باشد که قبل از ادواج، زن و مرد با توجه و عنایت کافی به آنها تفاهم هر چه بیشتر را در زندگی فراهم آورند. زن و مرد باید به رذغم تفاوت‌های فردی خود (که حاصل عوامل ارثی، محیطی و رشد در طول زمان است) یکدیگر را درک کنند، زبان یکدیگر را بفهمند، تفاوت در سلیقه‌ها را بشناسند و در در عین تلاش برای خودسازی و تکامل، یکدیگر را همان گونه که هستند بپذیرند. از جلوه‌های تفاهم می‌توان به همسویی آیینی زوجین اشاره کرد. مکان متأثر شدن افراد از آیین و دین خانواده است، بسیاری از عادات، سلوک، رفتار و اخلاق فرد در زندگی در بستر خانواده آموخته می‌شود. بنا بر این، تشابه در وضعیت تربیتی و فرهنگی خانواده دختر و پسر، از اهمیت بالایی برخوردار است و عدم تشابه و یا تضاد در شیوه‌های تربیتی در دو خانواده می‌تواند منشأ بسیاری از اختلافات و درگیری‌های زن و مرد در زندگی باشد. از این رو همسویی آیینی زوجین مسأله‌ای مهم و قابل توجه در انسجام خانواده و عدم وقوع اختلافات در میان خانواده‌ها می‌باشد.

در قانون موضوعه، عقد نکاح، از عقود لازم است؛ یعنی هیچ یک از طرفین نمی‌تواند آن را به میل خود و بدون رضایت دیگری فسخ کند، مگر در موارد خاصی که معین شده است (جعفری لنگرودی، ۱۳۷۸، ج ۱، صص ۲۶۰۲ و ۲۶۰۵). مشروعیت نکاح در اسلام با کتاب و سنت و اجماع ثابت است و حکمت از آن، عفاف مرد و زن از وقوع در حرام و حفظ نسل و توالد و حفظ نسب و ایجاد خانواده و تعاون بین افراد است. ارکان ازدواج صیغه عقد و زوجین می‌باشند که هر کدام از این‌ها نیز باید دارای شروطی از جمله رضایت طرفین و حضور شهود و معین بودن طرفین و... می‌باشد. از جمله شروط زوجین برای انعقاد این عقد بنا بر متون اسلامی هم آیینی و هم کیش بودن زوجین است، تا جایی که اگر هم دین نباشند عقد نکاح آن‌ها منعقد نمی‌شود، و حتی اگر این تفاوت آیینی در اثنا از ادواج و دوران زندگی مشترک آن‌ها واقع شود، نکاح آن‌ها را منحل می‌کند.

جدای از آراء فقهی و قوانین موضوعه در این رابطه، می‌توان موضوع را از دیدگاه افرادی که با این قضیه مواجه هستند و به عنوان فردی که در خانواده زیسته و تشکیل خانواده می‌دهد بررسی نمود، با این پرسش که آیا همسویی آیینی مابین زوجین برای تشکیل و استمرار زندگی مشترک لازم است یا نه. برای بررسی این موضوع از روش تحقیق پدیدارنگارانه استفاده شده است زیرا هدف این است که موضوع پژوهش از نگاه پدیدارنگارانه و تجربی شخصی افراد مورد بررسی قرار بگیرد.

پدیدارنگاری رویکردی پژوهشی است که برای پاسخگویی به سوالات معینی در مورد تفکر و یادگیری طراحی شده است، با این پیش فرض که افراد متفاوت یک پدیده معین را به شیوه‌های یکسان تجربه نخواهند کرد، بلکه در این باره طیفی از شیوه‌هایی وجود دارد که افراد مختلف یک پدیده را درک کرده و یا تجربه مینمایند، پیش فرض دیگر مطالعات پدیدارنگاری، در مورد ماهیت مفاهیم و شیوه دستیابی به آنهاست؛ مفاهیم ساخته تعامل بین انسانها و تجارب آنها از دنیای بیرون است، به ویژه اینکه مفاهیم از تفکر یک موجود انسانی در مورد دنیای بیرونی اش ناشی میشوند یکی دیگر از پیش فرض‌هایی که در پژوهش پدیدارنگاری بسیار با اهمیت است این است که مفاهیم یک فرد از طریق شکل‌های متفاوتی از عملکردها، خاصاً از طریق زبان، قابل دستیابی می‌باشند. با توجه به این پیش فرض‌ها در مورد پدیدارنگاری، روشن است که پدیدارنگاران بر کشف حقیقت یا واقعیت متمرکز نیستند، یعنی از نگاه آنان خود واقعیت یا اینکه یک پدیده واقعاً چیست، مد نظر نمی‌باشد بلکه چگونگی پدیدار شدن یک پدیده برای افراد متفاوت مد نظر است (دانایی فرد و کاظمی، ۱۳۸۹، صص ۱۲۱-۱۳۰).

نمونه گیری: در پژوهش های کیفی نمونه گیری هدفمند است و مصاحبه شوندگان افرادی هستند که قادرند اطلاعات زیادی را در مورد موضوع پژوهش فراهم آورند و معیارهای نمونه گیری را برآورد سازند، در این پژوهش نیز از نمونه گیری هدفمند استفاده شده و جامعه آماری دانشجویان دکتری دانشگاه سیستان و بلوچستان بودند که با ۸ نفر از افرادی که در رابطه موضوع مورد بحث دانش و تجربه شخصی و اجتماعی کافی داشتند، مصاحبه شد. در این پژوهش در مصاحبه پنجم به بعد اشباع نظری حاصل گردید. به دلیل اینکه مصاحبه شوندگان در مناطق جغرافیایی مختلف حضور داشتند و امکان دسترسی به آنها به سادگی میسر نبود و همچنین، به دلیل مشغله نسبی مصاحبه شوندگان، از روش مصاحبه متنی استفاده شد و پرسش مصاحبه از طریق شبکه مجازی و کانال تلگرامی مخصوص دانشجویان دکتری دانشگاه سیستان و بلوچستان، برای آنها ارسال و پاسخ های مرتبط دریافت گردید و در موارد لزوم توضیحات بیشتری از آنها خواسته شد. البته مصاحبه های متنی مزایای قابل توجهی از جمله حذف برخی مراحل مانند مکتوب سازی مصاحبه ها را دارد.

فرایند تحلیل داده ها: در مطالعات پدیدارنگاری تحلیل داده ها، فرآیندی تکراری و چندباره است. پس از مرحله آوانویسی مصاحبه ها، پژوهشگر باید برای تحلیل منظم و منطقی دادهها، آنها را با استفاده از رویه کدگذاری نظری، کدگذاری کند و سپس با بررسی و مقایسه این کدها و موضوعات آنها با هم و تشخیص تفاوت ها و شباهت های آنها، طبقات توصیفی (یا همان زمینه های اصلی) ابتدایی خود از پدیده را شکل میدهد. با در ذهن داشتن این طبقات ابتدایی، پژوهشگر دوباره رونویس مصاحبه ها را بررسی میکند تا در یابد که آیا طبقات استخراج شده توان توصیف کنندگی و دلالت کافی بر داده ها را دارند، و این فرآیند اصلاح و بازنگری تا جایی ادامه می یابد که به نظر رسد طبقات اصلاح شده سازگار با دادههای مصاحبه هستند. در نهایت، پژوهشگر پدیدارنگار باید هر کدام از مفاهیم یا طبقات به دست آمده را در قالب یک طبقه توصیفی ارائه دهد؛ این طبقه توصیفی شامل ساختار کامل یک مفهوم (عنصرارجاعی، عنصرساختاری، افق بیرونی، افق درونی و عناصرافق درونی) است. عنصرارجاعی، گزاره ای است که بیانگر تجربه زیست شده و باورهای بنیادین فرد در خصوص مفهومی مشخص است. عنصرساختاری، ساختار تجربه زیست شده (آگاهی) فرد را ترسیم میکند. افق بیرونی، مرز ادراکی و جهانی فرد نسبت به مفهوم را می سنجد و افق درونی نیز، مبین کانون توجه فرد نسبت به مفهومی است که از سپهر تجربه فرد گذشته است. گفتنی است که، عناصر متغیر، شامل خرده مفاهیم متغیری هستند که در بطن افق درونی یا عنصر ثابت جای می گیرند. پس از تشکیل این طبقات، از آنجاکه پدیدارنگار سعی در درک عمیق موضوع و ارائه مفهومی چند بعدی از یک پدیده را دارد، می کوشد تا در صورت امکان، طبقات توصیفی به دست آمده (مفاهیم متفاوت) را در قالب ساختاری بزرگتر که "فضای نتیجه" نامیده میشود، مرتبط ساخته و ترکیب نماید تا تصویری کامل تر و چند بعدی از مفاهیم متفاوت افراد تحت مطالعه را ارائه دهد (قبادی و بلندهمتان، ص ۳۳۷).

در این تحقیق که جامعه آماری دانشجویان دکتری دانشگاه سیستان و بلوچستان هستند، که پس از مصاحبه با شرکت کنندگان، متن مصاحبه ها به دقت مورد بررسی قرار گرفت و با تشکیل طبقات توصیفی و انجام کدگذاری نظری، تفسیر هم صورت گرفت و از آن پس فضای نتیجه حاصل شد.

بحث مماثله آیینی برای عقد و استمرا زوجیت در غالب کتب فقهی و حقوقی در بحث مناکحات بیان شده است مخصوصا در بحث شروط و موانع نکاح، در کتب مرجعی همانند شرایع الاسلام محقق حلی و جواهر الکلام نجفی و کتاب حقوق خانواده، دکتر لنگرودی و کتاب بررسی فقهی حقوق خانواده نکاح و انحلال آن نوشته مصطفی محقق داماد و مقالات نظیر بررسی تطبیقی تاثیر اختلاف دارین در فسخ نکاح از منظر فقه فریقین نوشته فراسی محمدی بلبان اباد و امیر حمزه سالارزایی که در مجله مطالعات فقه و حقوق اسلامی شماره ۱۹ بچاپ رسیده است. اما لازم به ذکر است این پژوهش با این ساختار و روش پژوهشی در زمینه مباحث فقهی - حقوقی تاکنون صورت نگرفته است و بیشتر تحقیقات در این باب از نوع توصیفی-تحلیلی است، و روش تحقیق پدیدارنگاری بیشتر در مباحث سازمانی و مدیریتی و آموزشی مورد

استفاده قرار گرفته است و مقالات و کتب زیادی نیز در آن وجود دارد اما برای مباحث فقهی و حقوقی این روش تاکنون مورد استفاده نبوده است.

○ مفهوم شناسی مصطلحات

○ آیین

در فرهنگ فارسی معین برای واژه آیین معانی زیر آمده است: رسم، عادت، معمول، متداول، مرسوم، سنت، شیوه، روش. کردار. قاعده، قانون. سامان، اسباب. زیب، زینت. فر، شکوه، مذهب، کیش. تشریفات. طبیعت، نهاد، فطرت. شهرآرای، جشن (فرهنگ معین ذیل واژه آیین) اما با توجه به اینکه مراد و منظور از آیین در عرف و جامعه ما دین است معانی ای که برای دین هم بیان شده می آید؛ معنای واژه دین عبارت است از: جزا و مکافات، حساب و بررسی، اطاعت و انقیاد، ملت و آیین، روش و عادت، چیرگی و برتری، تدبیر امور، و آنچه وسیله پرستش خداوند است (شرتونی ۱۳۹۲، ج ۱، ص ۳۶۲-اصفهانی، بی تا، ص ۳۲۳-طریحی ۱۳۷۵، ج ۲، ص ۷۷۷-طبرسی، بی تا، ج ۱، ص ۲۴) در معنای اصطلاحی دین نیز آمده است: «دین، عبارت است از مجموع عقاید، اخلاق، قوانین و مقرراتی که برای اداره امور جامعه انسانی و پرورش انسانها باشد. گاهی همه این مجموعه، حق، و گاهی باطل، و زمانی مخلوطی از حق و باطل باشد. اگر همه مجموعه، حق باشد، آن را دین حق، و در غیر آن، دین باطل یا التقاطی از حق و باطل نامند (جوادی آملی، بی تا، ص ۹۳). دین یک نهضت همه جانبه به سوی تکامل است (تبریزی، ۱۴۲۹، ص ۲۹) هدف اساسی دین، مؤمن ساختن انسانها... به ایمانی که به زندگی، جهتی مشخص می دهد و شکل و شیوه خاصی از زندگی و بایدها و نبایدها و احکام و قوانین را طلب می کند و این قوانین سبب می شود تا انسان از گذرگاه حیات به سلامت بگذرد (مکارم شیرازی ۱۴۲۷، ص ۶۶) دین: مجموع دستورهای خداوند متعال به بندگان (جمعی از پژوهشگران ۱۴۲۶، ص ۶۸۵).

○ پدیدارنگاری

پدیدارنگاری روشی است که در زمره روشهای پژوهش کیفی قرار میگیرد، در روش تحقیق پدیدارنگارانه، هدف دستیابی به درکی عمیق از مفاهیم متفاوت یک پدیده در نزد افراد مختلف می باشد، بر این اساس که افراد مختلف میتوانند تجارب و یا مفاهیم متفاوتی از یک پدیده داشته باشند، لذا پدیدارنگاری در پی احصا و طبقه بندی این تجارب مختلف است و بهمین دلیل مصاحبه های انفرادی عمیق را به عنوان ابزار کسب داده به کار می گیرد.

اصطلاح پدیدار نگاری در دو واژه یونانی نمایان شدن^۱، نورانی شدن^۲ و توصیف یک چیز، ریشه دارد، این روش در دهه ۱۹۷۰ توسط فرنس مارتون^۳ در دانشگاه گوتنبرگ سوئد ایجاد شد (دانایی فرد و کاظمی، ۱۳۸۹، ص ۱۲۱-۱۳۰).

○ ۱- پدیدارنگاری لزوم هم آیینی زوجین بر اساس دیدگاه شرکت کنندگان

^۱ - fenomenon

^۲ - grafi

^۳ - Ference Marton

در این مرحله آرا و نظرات شرکت کنندگان در تحقیق، حول مفهوم آیین و لزوم هم آیینی زوجین که در دو سوال جدا از هم پرسیده شد، بیان می شود.

○ ۱-۱- مفهوم "آیین" از دیدگاه شرکت کنندگان

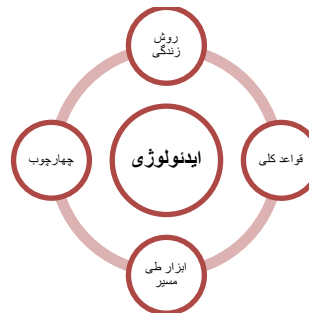
شرکت کننده ها در مصاحبه برای مفهوم آیین بیاناتی داشتند که حد وسط آن را می توان چهارچوب و ابزار زندگی قرار داد. با توجه به آراء شرکت کننده ها، طبقات توصیفی و فضای نتیجه به دست آمده از تحلیل مصاحبه ها در ارتباط با سؤال نخست به قرار زیر است:

شکل ۱-۱ مفهوم دین و آیین

جدول ۱-۱: تحلیل پدیدارنگاری داده های مرتبط با پرسش اول

ردیف	کد نظری	طبقه توصیفی
پرسش اول	روش زندگی	مفهوم دین و آیین
	قواعد کلی که باید به آن ها پایدار بود	
	نهادی برای زندگی بهتر	
	انسانیت	
	چهارچوب معین	
	اعتقاد قلبی خداوند	
	ابزار پیمودن مسیر زندگی	
	پدیده ای شخصی و فردی	

شکل ۱-۱ نتیجه پرسش اول

۱-۱-۱- بحث و بررسی

با توجه به تعریف دین و آیین که در ذیل آیین بیان شد و همچنین تعاریفی که از سوی مشارکت کننده ها در این تحقیق ارائه شده است، می توان گفت که جنبه کاربردی و عملی دین و آیین جلوه گر بوده است و باید ها و نباید ها و قوانینی که برگرفته از یک دین و آیین است بیشتر معرف آن می باشد. مثلاً شرکت کننده الف برای معنای دین و آیین نوشته: دین یعنی روش زندگی برای رسیدن به مقصد نهایی، و یا شرکت کننده ب: بنظم دین و آیین یعنی داشتن به سری قواعد کلی که باید بهشون پایدار بود و نباید هر جا به نفع باشد پیروی کنی هر جا به ضررت باشد عمل نکنی. و نظر سایر شرکت کننده ها که در شکل ۱-۱ طبقات توصیفی آن آمده است.

این تعاریف که از مصاحبه شرکت کننده ها بدست آمد به وضوح نشان می دهد که زندگی کردن در جامعه ای که دین مدار بوده است در اندیشه آن ها و تصویری که از آیین و دین داشته اند تاثیر گذار بوده است و بر این باور هستند که دین و آیین قابلیت تعیین چهارچوب و قوانین برای زندگی فردی و جمعی را دارا می باشد. در کل با در نظر گرفتن تعاریف لغوی و اصطلاحی دین و همچنین آراء شرکت کننده ها در مصاحبه، می توان نتیجه گرفت که ایدئولوژی و بعبارتی بایدها و نباید هایی که جهت دهنده زندگی و اهداف اشخاص بوده است معرف دین و آیین باشد. مقدم بر ایدئولوژی که از پاسخ شرکت کننده ها برای مفهوم آیین احراز و احصا می شود، نباید از جهانی بینی ای که علت نحوه پاسخگویی شرکت کننده ها در این مصاحبه بود غافل بود، چرا که باورمند بودن به این که دین و آیین توانمندی وضع قانون و چهارچوب را دارا می باشد، خود وامدار جهانی بینی ای می باشد که به پیروانش اینگونه آموخته است که این دین و آیین و طرز فکر توانایی تبدیل شدن به باید و نباید را داراست و در زندگی فردی و جمعی قابل اعمال است.

○ لزوم هم آیینی زوجین از دیدگاه شرکت کنندگان

سوال دوم که مشارکت کننده ها پاسخ دادند لزوم هم آیینی زوجین بود، که آیا لازم است که زن و مردی که قصد ازدواج دارند و یا اینکه در قید نکاح می باشند از یک دین و آیین پیروی کنند، در آراء فقهای اسلامی و بنابر رای مشهور آن ها، از شروط و لوازم انعقاد عقد نکاح اشتراک آیینی زوجین است که با فقدان آن عقد نیز به وقوع نمی پیوندد، علاوه بر ابتدای انشا عقد، این مسئله در استمرار نکاح نیز تاثیر گذار می باشد.

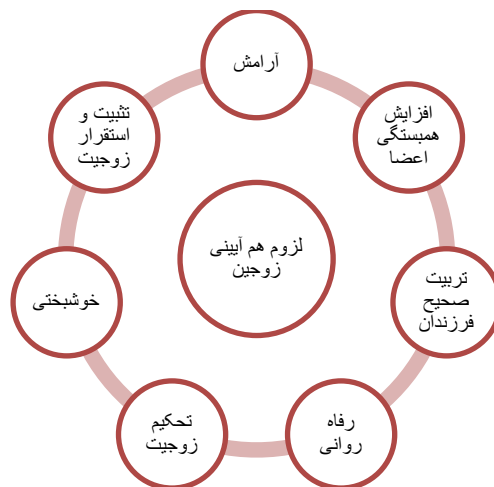
با این پیش زمینه طبقات توصیفی و فضای نتیجه به دست آمده از تحلیل مصاحبه ها با مشارکت کنندگان در ارتباط با سؤال دوم به قرار زیر است:

شکل ۱-۲: لزوم هم آیینی زوجین

جدول ۱-۲: تحلیل پدیدارنگاری داده های مرتبط با پرسش دوم

طبقه توصیفی	کد نظری	ردیف
لزوم هم آیینی زوجین	متاثر شدن روابط	پرسش دوم
	کاهش سردرگمی	
	کاهش کشمکش	
	یکپارچگی و یکدستی	
	تسهیل در تربیت	
	حذف دوگانگی	
	افزایش آرامش	
	عدم لزوم هم آیینی	

شکل ۱-۲: فضای نتیجه سوال دوم

۱-۲-۱- بحث و بررسی

غالب آرای مشارکت کننده ای عارض از این است که زوجین در صورت هم آیینی در رفاه روانی بیشتری خواهند بود و این رفاه به سایر اعضا یعنی فرزندان نیز تسری خواهد یافت. از آنجا که لزوم همسویی آیینی زوجین از قوانین حقوق و فقه اسلامی است آرا و نظرات فقهی و حقوقی بیان می شود:

۱-۱-۲-۱- لزوم هم آیینی زوجین در فقه و حقوق اسلامی

در حقوق اسلام تاکید بر این است که برای انعقاد و استمرار عقد نکاح، زوجین باید هم آیین باشند، تاجایی که طبق ماده ۱۰۵۹ قانون مدنی نکاح مسلمه با غیر مسلم جایز نیست. بموجب ماده فوق زن مسلمان نمی تواند با مرد غیرمسلمان نکاح نماید و عموم آن بر انواع نکاح (دائم- منقطع) شمول دارد و نسبت به حالت عکس یعنی ازدواج مرد مسلمان با زن غیر مسلمه قانون مسکوت است.

با مراجعه به متون و منابع فقهی در این زمینه چنین عنوان شده است:

الف: نکاح زن مسلمان با مرد کافر: تمام مسلمانان نکاح زن مسلمان با مرد کافر را حرام و باطل می دانند و در این باره به آیه ۲۲۱ از سوره بقره خداوند می فرماید: "وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّىٰ يُؤْمِنَ... أُولَٰئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ ۗ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ ۗ وَبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ" (بقره ۲۲۱)

«زنان مشرکه را تا ایمان نیاورده اند به زنی می گیرید و کنیز مؤمنه بهتر از آزاد زن مشرکه است، هر چند شما را از او خوش آید و به مردان مشرک تا ایمان نیاوردند. زن مؤمنه مدهید و بنده مؤمن بهتر از مشرک است، هر چند شما را از او خوش آید اینان به سوی آتش دعوت می کنند و خدا به جانب بهشت و آمرزش و آیات خود را آشکار بیان می کند، باشد که بیندیشید.»

آنجا که خداوند می فرماید "یدعون الی النار" بیانگر یکی از حکمت های تحریم این نوع ازدواج است چرا که همسران کافر و مشرک همسران مومن و مسلمان خود را به اسباب ورود به جهنم که همان شرک و کفر است دعوت می نمایند.

علامه طباطبایی در ذیل آیه شریفه می گوید: فسق و فجور ملکه انسان مشرک است و هر گفتار و عملی که از او سر می زند مبتنی بر شرک و کفر است در نتیجه با گفتار و کردارش دیگران را به کفر و شرک دعوت میکند. (طباطبایی، ۱۴۱۷: ۲۰۲)

در کتاب وسائل آمده است: قبل از آیه ۲۲۱ سوره بقره مسلمانان با اهل کتاب از یهود و نصاری ازدواج می کردند تا این آیه نازل شد، سپس خداوند این آیه را با آیه ۵ سوره مائده "وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلَّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلَّ لَهُمْ ۖ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ" « چیزهای پاکیزه برای شما حلال شده؛ و (همچنین) طعام اهل کتاب، برای شما حلال است؛ و طعام شما برای آنها حلال؛ و (نیز) زنان پاکدامن از مسلمانان، و زنان پاکدامن از اهل کتاب، حلالند» نسخ نمود و ازدواج با آنها را مباح نمود ولی باز با آیه ۱۰ سوره ممتحنه "وَلَا تُنْسِكُوا بِعَصَمِ الْكُوفِرِ" این را نیز نسخ نمود. (حرعاملی، بی تا: ۴۱۱/۱۴).

آیه "لَا هُنَّ حَلٌّ لَكُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهِنَّ" (۱۰ ممتحنه) دلالت دارد که اگر بین زوجین اختلاف دار پیش بیاید جدایی حاصل می شود، زیرا عدم حل، با رفع و زوال نکاح ایجاد خواهد شد. و همچنین "وَلَا تُنْسِكُوا بِعَصَمِ الْكُوفِرِ" دلالت بر وجوب فرقت بین زوجین بخاطر اختلاف دار دارد، زیرا خداوند مومنین را از عصمت کافرها منع نموده است، منظور از عصمت در اینجا نکاح است.

جصاص می گوید این آیه نمونه هایی دال بر وقوع فرقت بین زوجین با اختلاف دار است، و اختلاف دارین این است که یکی از زوجین از اهالی دار حرب باشد و دیگری اهل دارالسلام باشد (جصاص، ۱۴۰۵: ۳۲۸/۵). خداوند می فرماید: "وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا" « او هرگز برای کافران به زیان مسلمانان راهی نگشوده است» (۴۱ نساء) چرا که در ازدواج نوعی ولایت هست علی الخصوص اگر زن مسلمان باشد و مرد غیر مسلمان، که استمرار ازدواج این دو منجر به ولایت کافر بر مسلمان خواهد شد، پس برای جلوگیری از ایجاد این سلطه و ولایت در صورت وقوع اختلاف دار مابین زوجین، حکم به فسخ ازدواج آن ها داده شده است.

در روایت است که امیرالمؤمنین (ع) به شوهر زن مجوسی ای که قبل از نزدیکی، زن مسلمان شده بود گفت: "أسلم فأبی زوجها أن یسلم، ففضی لها علیه نصف الصداق، وقال: لم یزدها الاسلام إلاعزا" (حرعاملی، بی تا: ۴۲۲/۱۴) و بین آن ها جدایی افکند، و همچنین روایت: «إذا أسلمت امرأة وزوجها علی غیرالاسلام فرق بینهما» (حرعاملی، بی تا: ۴۲۲/۱۴) در این روایت حکم به فرقت زوجینی که دچار اختلاف دار شده اند به وضوح صادر شده است. امام صادق از پیامبر (ص) نقل نموده "المرء علی دین خلیله و قرینه" (کلینی، ۱۳۶۵: ۶۴۲/۲) انسان هم کیش دوست و رفیق خویش است، و باتوجه به این که زوجین دوست و رفیقند ممکن است همسر مسلمان از آیین و دین خود دست برداشته و به دین و آیین همسر غیر مسلمان در آید.

ب- اما در مورد ازدواج با اهل کتاب نیز سه دیدگاه وجود دارد: ۱- جمهور فقها رای به جواز نکاح کتابیه ذمیه داده اند. ۲- نکاح زن اهل کتاب مطلقاً حرام است چه ذمیه باشد چه حریبه.

۳- مکروه بودن ازدواج با زن کتابی (بحرانی، ۱۴۰۵، ج ۶، ص ۲۴).

در کل اقوال فقهای امامیه در این زمینه را می توان در سه گروه جای داد:

۱- حرام بودن، حتی در صورت اضطرار.

۲- جایز بودن حتی در صورت اختیار.

۳- جایز بودن تنها در صورت اضطرار (شیخ مفید، ۱۴۱۷، ص ۵۰۰، ابن ادریس، ۱۴۱۰، ج ۲، ص ۵۴۱-۵۴۲، کرکی، ۱۴۱۴، ج ۱۲، ص ۱۳۲-طوسی ۱۳۸۷، ج ۴، صص ۲۰۹ و ۲۱۰)

بنابراین می توان گفت در رابطه با ازدواج مرد مسلمان با زن غیر مسلمان اتفاق نظر وجود ندارد و اختلاف نظرهایی در این رابطه وجود دارد اما نهایت اینکه، چون اجماع بر نهی آن نیست پس می توان جایز دانست.

در کتب فقهی مساله دین زوجین درسه مبحث شروط صحت نکاح و کفالت زوجین و موانع نکاح مطرح شده است، اما این دین مطرح شده از طرف فقها نه شرط صحت نکاح، نه شرط لزوم نکاح است و این مماثله بین زوجین را بخاطر دفع عار در امور خاصی که باعث افزایش استقرار و ثبات زندگی مشترک می شود بشمار آورده اند. (الدسوقی، بی تا، ج ۲، ص ۲۴۹- بهوتی، بی تا، ج ۵ ص ۶۸، شریینی، ۱۹۹۴، ج ۴، ص ۲۷۶- ابن عابدین، ۱۴۱۲، ج ۳، ص ۸۷- زحیلی، ۲۰۰۹، ج ۹ ص ۲۱۶)

مضافاً اینکه در مورد تاثیر کفالت بر صحت و لزوم نکاح اختلاف نظر وجود دارد تاجایی که برخی فقها عدم وجود آن را مضر عقد نمی دانند و ازدواج بدون آن را صحیح و لازم می دانند: کفالت در لغت مماثله و مساوات است، پیامبر (ص) می فرماید: «المسلمون تتكافأ دماؤهم» شوکانی، ۱۴۱۳، ج ۷ ص ۳۲۳- عباد، بی تا، ج ۱۰ ص ۳۲۵) یعنی مساوی هستند، و «ولم یکن له کفواً أحد» (الإخلاص: ۴) یعنی مثل و مانند ندارد.

کفالت در اصطلاح فقها مماثله بین زوجین بخاطر دفع عار در امور خاصی است، کفالت نزد مالکيه در دین و مال است و نزد جمهور در دین و نسب و حریت و حرفه است، حنفیه و حنابله مال را به این موارد افزوده اند (الدسوقی، بی تا، ج ۲، ص ۲۴۹- بهوتی، بی تا، ج ۵ ص ۶۸- شریینی، ۱۹۹۴، ج ۴ ص ۲۷۶- ابن عابدین، ۱۴۱۲، ج ۳، ص ۸۷) چرا که این ها باعث افزایش استقرار و ثبات زندگی مشترک می شود و خوشبختی زوجین را تامین می کند (زحیلی، ۲۰۰۹، ج ۹ ص ۲۱۶). بعضی از حنفیه بر این نظرند که کفالت اصلاً شرط نیست نه شرط صحت نکاح و نه شرط لزوم و زوج چه هم کفواً زوجه باشد چه نباشد ازدواج صحیح و لازم است.

از جهتی دیگر کفر یکی از موانع نکاح است و موانع نکاح اموری هستند که عدم آنها در نکاح شرط است و وجود آنها مانع صحت نکاح می باشند. (بهوتی، بی تا، ج ۵ ص ۶۸) مانند شرک و کفر (ابن عابدین، ۱۴۱۲، ج ۳ ص ۲۸) در قرآن کریم، به مسئله ممنوعیت ازدواج با کافران و مشرکان فقط در سوره های مدنی پرداخته شده و در سوره های مکی فقط از حرمت زنا و آمیزش نامشروع سخن به میان آمده است (مومنون: ۷).

برخی عقیده دارند تا سال ششم هجری، منعی در ازدواج با کافران نرسیده بودو آیات تحریم بعد از آن نازل شده است (طباطبایی، ۱۴۱۷، ج ۱۵ ص ۸۱) سرخسی از فقهای حنفیه می گوید که یک مسلمان می تواند با یک کتابی غیر مسلمان در دارالحرب ازدواج کند. با این حال، او معتقد بود که این ازدواج سزاوار سرزنش (مکروه) است.

او سه دلیل برای این حکم ذکر نموده است. اگر مرد مسلمان بایک زن کتابی ازدواج کند، مرد ممکن است زندگی در دارالحرب را انتخاب کند و این با حدیث پیامبر (ص) برنهی ماندن در میان مشرکان مخالف خواهد بود. این وضعیت مرد را در معرض خطر برده شدن قرار

می‌دهد و نیز ممکن است به فرهنگ پذیری از ارزش‌ها و اصول اخلاقی از کفار، که مستلزم فتنه است منجر شود (سرخسی، ۱۹۹۳، ج ۳ ص ۹۸).

اگر چه در تحلیل اخیر از آراء فقها سعی شده که اختلاف دین را از موانع نکاح جلوه ندهد و یکی از موارد کفالت زوجین بحساب آورد و کفالت نیز در صحت نکاح هیچ تاثیری ندارد، ولی توجه به این امر مهم که همسویی دین و آیین زوجین که یکی از اصلی‌ترین پایه‌های تشکیل زندگی می‌باشد، در تحکیم و استواری و استمرار زندگی زوجین و خوشبختی آن‌ها تاثیر گذار خواهد بود قابل اغماض نمی‌باشد.

همانطور که در شکل ۱-۲ طبقات توصیفی آراء شرکت‌کننده‌ها پیداست، لزوم هم‌آیینی زوجین تایید شده است. برخی از نظرات در این رابطه چنین است: عدم هم‌آیینی از میزان آرامش وجودی کاسته می‌کاهد، در تربیت فرزند و انتخاب دین فرزند دچار مشکل می‌شوند، عدم هم‌آیینی یکی از مهم‌ترین عوامل جدایی زن و شوهر می‌باشد.

پاسخ شرکت‌کننده‌ها به این سوال از لحاظ استدلال و تحلیل قضیه، و این که توافق بر بهتر بودن هم‌آیینی زوجین، لزوماً همراه و همانند ادله فقها برای لزوم هم‌آیینی زوجین، از این نظر که عدم هم‌آیینی منجر به ضاله رفتن طرف غیر مسلمان یا منجر و مجبور شدن او به پیروی از قوانین فکری و عملی طرف مقابل، نمی‌باشد ولی باز از منظری دیگر و بنابر دلایل روز مشارکت‌کننده‌ها، بر ترجیح و برتری هم‌آیینی زوجین رای داده‌اند، شاید اگر جامعه آماری مصاحبه از دانشجویان رشته فقه می‌بودند ادله آن‌ها مشابه فقها بر این همانندی آیینی بیان می‌کردند.

بنابراین ترجیح در این مساله به استناد نتایج احصا از این پدیدارنگاری، اولویت هم‌آیینی زوجین در امر ازدواج است.

○ نتیجه‌گیری

پدیدارنگاری روشی پژوهشی است که مبتنی بر، دستیابی به درکی عمیق از مفاهیم متفاوت یک پدیده در نزد افراد مختلف می‌باشد.

دین، مجموعه قوانین و باید‌ها و نبایدها و به عبارتی ایدئولوژی است.

هم‌آیینی زوجین بخاطر حفظ آرامش و رفاه روانی و تربیت صحیح فرزندان و ثبات و اسقرار و تحکیم خانواده لازم است.

○ منابع

- منابع فارسی
- تبریزی، جعفر سبحانی (۱۴۲۹ ق)، رساله توضیح المسائل ، در یک جلد، قم، مؤسسه امام صادق علیه السلام
- جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۷۸)، ترمینولوژی حقوق، تهران، نشر کتابخانه گنج دانش
- جمعی از پژوهشگران زیر نظر شاهرودی، سید محمود هاشمی (۱۴۲۶ ق)، فرهنگ فقه مطابق مذهب اهل بیت علیهم السلام، ۳ جلد، قم - ایران، اول، مؤسسه دائرة المعارف فقه اسلامی بر مذهب اهل بیت علیهم السلام
- جوادی آملی، عبدالله (بی تا)، شریعت در آئینه معرفت، قم، مرکز نشر اسرا
- دانایی فرد، حسن، کاظمی، حسین (۱۳۸۹)، ارتقای پژوهشهای تفسیری در سازمان: مروری بر مبانی فلسفی و فرایند اجرای روش پدیدارنگاری، فصلنامه مطالعات مدیریت بهبود و تحول، شماره ۶۱، صص: ۱۲۱-۱۴۷
- قبادی، بهنام، کیوان بلندهمتان، تبیین "معنای زندگی" از دیدگاه معلمان در فرایند تربیت معنوی، www.SID.ir.

منابع عربی

- ابن ادریس، محمد بن منصور بن احمد حلّی (۱۴۱۰)، السرائر الحاوی لتحریر الفتاوی، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین
- ابن عابدین، محمد امین بن عمر بن عبد العزیز عابدين دمشق الحنفی (۱۴۱۲ ق) رد المحتار علی الدر المختار، الطبعة: الثانية، بیروت - دار الفکر
- ابن قدامة، عبدالله بن احمد (۱۴۰۵ ق)، المعنی فی فقه الإمام أحمد بن حنبل الشیبانی، الطبعة الأولى، بیروت، الناشر: دار الفکر
- [اصفهانى، رابع \(۱۳۱۲\)، مفردات فی غریب القرآن، دمشق، دارالقلم](#)
- بحرانی، آل عصفور، یوسف بن احمد بن ابراهیم (۱۴۰۵ ق)، الحدائق الناضرة فی أحكام العترة الطاهرة، ۲۵ جلد، قم، دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم
- بهوتی حنبلی، منصور بن یونس بن صلاح الدین ابن حسن بن ادریس (بی تا)، کشف القناع عن متن الإقناع، بیروت: دار الکتب العلمیة
- دسوقی المالکی، محمد بن أحمد بن عرفة (بی تا)، حاشیة الدسوقی علی الشرح الكبير، بیروت الناشر: دار الفکر
- زحلی، وهب (۲۰۰۷)، الفقه الإسلامی وأدلته - دمشق، الناشر: دار الفکر
- سرخسی، محمد بن أحمد بن أبی سهل شمس الأئمة (۱۴۱۴ ق)، المبسوط - بیروت، الناشر: دار المعرفة
- شریب الشافعی، شمس الدین محمد بن أحمد الخطیب، (۱۹۹۴ م)، معنی المحتاج إلى معرفة معانی ألفاظ المنهاج، بیروت: دار الکتب العلمیة
- شروتونی، سعید (۱۳۹۲)، اقرب الموارد، چاپ سوم، نشر اسوه
- شوکانی یمنی، محمد بن علی بن محمد بن عبد الله (۱۴۱۳ ق)، نیل الأوطار، تحقیق: عصام الدین الصبایطی، الطبعة: الأولى، مصر، الناشر: دار الحدیث
- شیخ طوسی، محمد بن حسن بن علی بن حسن (بی تا)، الخلاف، قم، نشر جمعه مدرسین
- شیرازی، ناصر مکارم (۱۴۲۷ ق)، دائرة المعارف فقه مقارن، در یک جلد، قم - ایران، اول، انتشارات مدرسه امام علی بن ابی طالب علیه السلام
- طباطبائی، محمد حسین (۱۴۱۷ ق)، المیزان فی تفسیر القرآن، قم: دفتر انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه
- طبرسی، امین الاسلام (بی تا)، مجمع البیان، بیروت: المكتبة الاسلامیة
- طریحی، فخرالدین بن محمد (۱۳۷۵)، مجمع البحرين - تهران، نشر مکتبه مرتضویه
- طوسی، ابو جعفر محمد بن حسن (۱۳۸۷)، المبسوط فی فقه الامامیه، چاپ سوم تهران، چاپ مکتبه مرتضویه لاحیاء الآثار الجعفریة
- عباد، عبدالمحسن (بی تا)، شرح سنن أبی داود، مصدر کتاب: الشبكة الإسلامية أعده للشاملة
- محقق کرکی، نورالدین علی بن حسین (۱۴۱۴ ق)، جامع المقاصد فی شرح القواعد، گروه پژوهش مؤسسه نشر ال بیت قم.

مفید، ابو عبدالله محمد بن محمد بن نعمان عیبری بغدادی (۱۴۱۷ ق)، المقتعه، قم مؤسسه النشر الاسلامی.